

Mona Moldoveanu Pologea

RELAȚIA DINTRE SINTAXĂ ȘI DICȚIONAR.
PENTRU UN NOU DEX AL LIMBII ROMÂNE

Dicționarele explicative străine sunt construite diferit față de cele românești, din mai multe puncte de vedere. Vom realiza în acest articol o comparație între *Dicționarul explicativ al limbii române* și dicționarele *Le Petit Robert*, *Oxford English Reference Dictionary*, *Random House Webster's Unabridged Dictionary*, *Vocabolario della lingua italiana* cu scopul de a reliefa anumite caracteristici ale cuvintelor care nu se regăsesc în dicționarul explicativ al limbii române.

Dicționarele limbilor franceză, engleză și italiană acordă o atenție deosebită proprietăților *sintactice* ale cuvintelor. Verbul este privilegiat față de celelalte părți de vorbire din acest punct de vedere. Vom aminti în continuare câteva caracteristici sintactice regăsite în dicționarul *Le Petit Robert*:

- a) menționarea auxiliarului cu care se construiește verbul respectiv la timpurile compuse: de exemplu, *rentrer* cu auxiliarul *être*, *venir* cu auxiliarul *être* etc.;
- b) semnalarea situațiilor în care anumite verbe sunt urmate de subordonate completive cu verbul la modul conjunctiv: de exemplu, pentru *vouloir que* explicația se referă la faptul că verbul poate fi urmat de o completivă cu predicatul la conjunctiv, al cărei subiect este diferit de cel al lui *vouloir*¹;
- c) prezentarea tuturor situațiilor sintactice în care pot apărea verbele: cu „elipsa completivei” (*Que veux-tu? Que voulez-vous?*) idem s.v., cu „elipsa complementului” (*Il frappera le taureau ou il voudra, quand il voudra, comme il voudra* (Gautier)) idem s.v., cu un „atribut al obiectului”, un „complement” (*Quand je me suis vue dans cet état. Elle ne s'est pas vue mourir*) idem s.v., cu un „complement care indică durata” (*Avoir une vie d'une certaine durée*) idem s.v., cu un „complement neutru” (*Résistez, si vous pouvez, si vous pouvez résister. Dès qu'il le put*) idem s.v., cu o prepoziție obligatorie care introduce un infinitiv (*envisager de* etc.), cu un adverb sau o locuțiune adverbială (*être bien, être mal*);
- d) introducerea intrărilor separate pentru verbe, atunci când statutul lor gramatical este diferit: verbe intransitive, tranzitive directe, tranzitive indirecte, pronominale;
- e) semnalarea situațiilor în care alte părți de vorbire (de exemplu interjecțiile) pot fi urmate de un nume la plural (*vive les vacances*).

¹ «Suivi d'une complétive au subjonctif, dont le sujet ne peut être celui de vouloir: Si tu veux qu'on t'épargne, épargne aussi les autres (La Fontaine)» (*Le Petit Robert*).

În afară de aceste caracteristici sintactice, dicționarul menționează și secolul când a apărut prima atestare a cuvântului, valoarea semantică a acestuia în context și topica lui în cadrul enunțului (de exemplu, situarea în fața obiectului verbelor tranzitive indirecte etc.).

Indicațiile etimologice sunt extrem de prețioase și sunt expuse pe larg. Dicționarul *Le Petit Robert* prezintă originea cuvântului, corespondentele lui în limbile romanice și, uneori, rădăcina lui în limba indo-europeană veche, corespondentul din greacă și din engleză, originea familiei cuvântului, alte cuvinte din aceeași familie de cuvinte.

Putem lua ca exemplu prezentarea etimologiei substantivului *mémoire*:

„La famille est d’origine latine: „mémorial”, „mémorialiste”, „mémoriel”, „mémorandum”, „mémorable”, „immémorial”, „mémoriser”, „commémorer” (et „commémoration”, „commémoratif”) et „remémorer” (qui a éliminé la forme populaire „revenir”, sortie d’usage mais passée dans l’anglais „to remember” et l’italien „rimembranza” „souvenir”). L’anglais a également emprunté „memory” (sec. XIV) et „mémoire” (étude (sec. XVI). L’italien a pris „memorizzare”, l’allemand „memorien”, „memoires”. „Memento” appartient à une autre famille étymologique – „mentir”. (Le Petit Robert).

Spre deosebire de dicționarul *Le Petit Robert*, *Oxford English Reference Dictionary* nu prezintă atât de multe proprietăți sintactice ale cuvintelor, accentul fiind pus pe explicații semantice. Engleza este o limbă mai analitică și nu are atât de multe caracteristici sintactice ale verbelor sau ale altor părți de vorbire, comparativ cu limba franceză. Dicționarul amintit oferă indicația privind prepozițiile care sunt cerute obligatoriu de verbe: *ablaze (with)*, *abstain (from)*, *abut (on)*, *accuse (of)*. Alte mențiuni apar la cuvintele care sunt precedate de articolul hotărât: *the above shows*.

Un alt dicționar al limbii engleze, *Random House Webster's Unabridged Dictionary*, conține câteva explicații sintactice ale cuvintelor. Dicționarul prezintă „verbele care sunt urmate de anumite prepoziții” (*to talk to/at/a/in, sink in/into* etc.) și puține situații în care anumite cuvinte „sunt precedate de nume sau de adverb” (de ex. *impaired* – precedat de un nume sau de un adverb).

Accentul este pus pe expresiile în componența cărora intră cuvintele analizate (de exemplu substantivul *life* este exemplificat prin treizeci și cinci de expresii care îl conțin: „as large as life”, „big as life”, „come to life”, „for dear life”, „to the life”, „drown from life”, „not on your life” etc. (p. 1110)). De asemenea, este acordată o atenție deosebită sensului cuvintelor în contexte informale (substantivul *class* în context informal are sensul „of high quality, integrity, status, or style – class players on a mediocre team” etc.).

Dicționarele limbii italiene sunt, de asemenea, bogate în informații privind proprietățile sintactice ale cuvintelor. Dicționarul *Vocabolario della lingua italiana, edizione rinnovata del Vocabolario della lingua italiana* de Bruno Migliorini menționează numai prepozițiile cerute de anumite cuvinte sau locuțiuni (*abrupto (ex) a, avanti (a)* etc.). Un alt dicționar al limbii italiene, *Vocabolario della lingua*

italiana de Nicola Zingarelli, este mai bogat în informații sintactice. El prezintă tipurile de propoziții subordonate introduse de diverse conjuncții (de ex. *che*), tipurile de complemente cerute de anumite verbe (de ex. *avere, prendere*).

Revenind la noul dicționar explicativ al limbii române – atât de necesar –, considerăm că sintaxa este deosebit de importantă pentru definirea cuvintelor și pentru exemplificarea acestora în cât mai multe contexte.

Actualul dicționar explicativ al limbii române conține – pe lângă definițiile date cuvintelor – o serie de alte caracteristici importante, pe care le vom enumera în continuare: explicații în funcție de contextul în care se folosește cuvântul respectiv (de ex., *a îmbălsăma* „despre flori, parfumuri”: a umple, a impregna aerul) sau *îngustime* (cu determinările de „spirit”, „de vedere”, „de orizont” etc.), mărcile cuvintelor „pop.”, „livr.”, „înv.”, „reg.”, mărcile semantice „figurat”, „concret”, „abstract”, „familiar”), menționarea sensurilor cuvintelor în funcție de disciplinele în care se folosește termenul (matematică, biologie, botanică etc.), explicații suplimentare (de exemplu *înălțat*: „înv. ca termen de adresare domnitorilor, demnitarilor prelaților etc., de obicei precedat de «prea» mărit, slăvit”), indicații de regim prepozițional (de ex. *a încumeta*: „urmat de determinări introduse prin prep. *în*”), explicații în funcție de contextul semantic și/sintactic (de ex. „după o propoziție negativă”), explicații sintactice ale sintagmelor (de ex. „introduce un complement circumstanțial de relație”) menționarea variantelor regionale ale unor cuvinte (de ex. var. reg.: *încumete* la *încumeta*), etimologia cuvintelor, modul de formare a cuvintelor.

După cum arăta F.R. Adrados (1977: p. 132), cuvintele trebuie definite în funcție de mai multe tipuri de contexte în care apar: extralingvistice, lingvistice, generale, sintactice, îndepărtate („lontain”), contexte bazate pe subclasele de cuvinte și contexte lexicale. Cel mai important dintre toate este contextul general, urmat de cel sintactic și de cel al subclaselor de cuvinte.

Considerăm că noul dicționar explicativ al limbii române trebuie să pună accent pe contextul în care apare cuvântul respectiv și pe explicația dată acestuia în context. De asemenea, o importanță deosebită trebuie acordată proprietăților sintactice ale cuvintelor, în concordanță, în primul rând, cu noua gramatică a limbii române (GALR) și cu noul DOOM. Relația dintre semantică și sintaxă este foarte strânsă, iar cele două elemente nu pot fi separate. Astfel, propunem ca noul DEX al limbii române să conțină următoarele caracteristici ale cuvintelor:

- menționarea prepozițiilor semantic vide care sunt cerute de verbe; lista verbelor sau a locuțiunilor care cer obligatoriu anumite prepoziții nu este deloc scurtă în limba română: a abuza *de*, a apela *la*, a se asemana *cu*, a atenta *la*, a beneficia *de*, a se bizui *pe*, a coincide *cu*, a consta *în/din*, a culmina *cu*, a se debarasa *de*, a decurge *din*, a se gândi *la*, a participa *la*, a predispuce *la*, a se referi *la*, a reveni *la*, a rezida *în*, a se sprijini *pe*, a se teme *de* etc.;

- precizarea cazului cu care se construiesc anumite prepoziții și locuțiuni prepoziționale ale limbii române: genitivul/dativul/acuzativul (în conformitate cu noua gramatică a limbii române); de exemplu, *înaintea, asupra, împrejurul, înapoia, dedesubtul, împotriva* cer genitivul, *grație, mulțumită, datorită, contrar, conform, potrivit* sunt urmate de dativ, iar *cu, la, despre, pentru, până, pe, către, între, lângă* se construiesc cu acuzativul;
- menționarea contextelor sintactice și morfologice în care apar verbele – de ex. situația în care verbele sau expresiile verbale sunt urmate de conjunctiv (*a trebui, a fi posibil, a fi probabil, a fi bine, a fi rău* etc.);
- amintirea tipurilor de complemente care urmează după anumite verbe: complemente instrumentale, de timp, de loc, asociativ etc.;
- introducerea intrărilor separate pentru verbe atunci când au utilizări sintactice diferite (tranzitive, intransitive, reflexive), cu atât mai mult în situația în care acestor utilizări le corespund sensuri diferite, în contexte semantice diferite;
- indicarea particularităților de conjugare la verbe, în conformitate cu gramatica actuală a limbii române;
- menționarea situațiilor de elipsă a complementelor sau a subordonatelor complete, dacă acest lucru este frecvent în limba actuală;
- extinderea indicațiilor etimologie, după modelul dicționarului *Le Petit Robert*;
- precizarea primei atestări a cuvântului – anul și opera;
- clasificarea substantivelor în declinări, conform ultimei ediții a *Gramaticii limbii române (GALR)*;
- menționarea tuturor formelor flexionare ale adjectivelor (inclusiv a unor precizări, precum „adjective defectivă” sau „invariabile”);
- introducerea tuturor claselor de pronume în conformitate cu gramatica actuală – introducerea pronomelor semiindependente, a pronomelor de cuantificare;
- menționarea tuturor tipurilor sintactice de verbe: verbe tranzitive, intransitive, ergative, personale, impersonale etc.
- introducerea categoriei aspectului în definirea verbelor: delimitat, durativ, numărabil, schimbare, divizibil și în funcție de semnificațiile aspectuale ale acestora: perfectiv/nonperfectiv, durativ/momentan, determinat și generic, unic și iterativ, linear și progresiv, incoativ, continuativ, terminativ.

În acest mod, noul dicționar explicativ al limbii române va fi un instrument de lucru deosebit de util nu numai pentru vorbitorii nativi de limba română, ci și pentru străinii care doresc să învețe sau să își aprofundeze cunoștințele de limba română.

Așa cum aproape toate dicționarele străine sunt concepute ca un instrument de lucru și pentru vorbitorii nativi, dar și pentru cei străini, în noul dicționar explicativ al limbii române trebuie să se regăsească mult mai multe caracteristici ale cuvintelor decât până acum.

Informații precum regimul prepozițional al verbelor sau regimul cazual al prepozițiilor sunt mai mult decât necesare și vor fi extrem de utile atât pentru vorbitorii nativi, pentru a-și clarifica anumite probleme de limbă, cât și pentru străini pentru a-și însuși mult mai bine cunoștințele de limbă română acumulate.

BIBLIOGRAFIE

- Adrados, F.R., 1977 = *Syntaxe et dictionnaire în Proceedings of the Twelfth International Congress of Linguists*, Vienna, August 28 – September 2, 1977, W.U. Dressler – W. Meid, Viena (Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft) 1978, p. 337–341 (versi3n completa en *Nuevos estudios de lingüística general y de teoría literaria*, Madrid 1988, pp. 130–138.
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, Academia Română, Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, ediția a doua, București, Univers Enciclopedic, 1998.
- DOOM = *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, Academia Română, Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, ediția a doua, revăzută și adăugită, București, Univers Enciclopedic, 2005.
- GALR = *Gramatica limbii române*, coord. Varleria Guțu Romalo, vol. I *Cuvântul*, vol. al II-lea *Enunțul*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București, Editura Academiei Române, 2005.
- Migliorini, Bruno = *Vocabolario della lingua italiana*, edizione rinnovata del *Vocabolario della lingua italiana* di Giulio Cappuccini e Bruno Migliorini, Torino, G.B. Parvia & C., 1965.
- Le Nouveau Petit Robert* = *Dictionnaire de la langue française*, text remanié et amplifié sous la direction de Josette Rey-Debove et Alain Rey, Paris, 1993.
- Oxford English Reference Dictionary* = Second edition, revised, Edited by Judy Pearsall and Bill Trumble, Oxford University Press, 2002.
- Random House Webster's Unabridged Dictionary* = Second edition, New York, Random House, 2001.
- Zingarelli, Nicola = *Vocabolario della lingua italiana*, decima edizione, rielaborata a cura di 109 specialisti diretti e coordinati da Miro Dogliotti, Luigi Rosiello, Paolo Valesio, Milano, 1970.

THE RELATION BETWEEN SYNTAX AND DICTIONARY.
FOR A NEW DEX OF THE ROMANIAN

(Abstract)

The article presents the syntactic properties of the words from French, English and Italian dictionaries and propose solutions for the new Romanian Explanatory Dictionary. The Romanian words have many syntactic properties that should be registered in the dictionary. The article offers solutions for the registration of new word properties in the Romanian Explanatory Dictionary.

Cuvinte-cheie: dicționar, sintaxă, verb, prepoziție, complement.

Keywords: dictionary, syntax, verb, preposition, complement.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13*